

Ивайло Василев

РЕЛИГИОЗНОТО ОБРАЗОВАНИЕ СПОРЕД ПРОФ. ХРИСТО ДИМИТРОВ И СЪСТОЯНИЕ- ТО МУ ДНЕС

The author is a doctor in Theology and Religion and First-level Researcher at the Faculty of Theology of Sofia University “St. Kliment Ohridski”; e-mail: ievasilev@uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0000-0002-9142-5092>.

Abstract: Ivaylo Vasilev,

Religious Education according to Prof. Hristo Dimitrov and Its Present State.

Prof. archpriest Hristo Dimitrov of blessed memory (†1973) is a titular professor, among the founders of the Faculty of Theology in Sofia, and a prolific author in the disciplines of Practical Theology, among which stands Religious Education. His studies and efforts throughout the decades of the past century present his vision and understanding how to formulate religious education in an orthodox context, as well as how to teach it. This study focuses on key aspects of his thought and research, using them as a model to gauge the contemporary problems with which is faced religious education in the country of Bulgaria with its most recent developments and proposed amendments of the main educational law.

Keywords: *Hristo Dimitrov, Religious Education, Moral Education, Religious Studies, Practical Theology*

Въведение

В нашето общество се срещнат различаващи се и понякога противоречещи си възгледи за това какво е религиозно образование, дали и как трябва да се изучава в училище и пр. В средите на богословите, които днес са изолирани от процеса на правене на политики в тази област¹, също няма единна позиция по тези въпроси. Тази разнород-

¹ Богословите не са включени в работните групи, които подготвят програмите по предложените нови религиозни учебни предмети в училище. Вж. Двери.бг. Министър Вълчев представи концепцията на предмета Добродетели и религии. 7 май 2025

ност на възгледите обаче скрива това, че съществува единствен отговор над съмнението и спора, който православните богослови имат задача да явят и изразят по недвусмислен начин, защото те работят с методологията на Словото, черпеща от източника на автентичното Божие откровение².

Същевременно научният подход изисква познаване на свършеното в областта, която ще се изследва. У нас пръв, безспорен, най-авторитетен и плодвит автор в областта на религиозното образование остава приснопамятният проф. прот. Христо Димитров (+ 1973), който десетилетия наред твори нормите на преподаване на тази дисциплина. Той е автор на реферирани научни трудове в областта на религиозната педагогика с обем над 1000 страници. Същевременно отец-професорът остава непрочетен, недоизследван и недоразбран, макар в последните години да получава изследователско внимание, благодарение на усилията на колегията на Богословския факултет. Част от това внимание е и настоящата студия, публикувана като частичното изпълнение на изискванията по спечелен проект по НП „Млади учени и постдокторанти – 2“ на МОН в Богословския факултет.

С решителната посока към въвеждане на час по „Добродетели и религии“ в училище от тази година³, темата на настоящата разработка се оказва особено актуална. Тя изследва и анализира състоянието на религиозното образование днес през призмата на религиозно-педаго-

[Dveri.bg. Ministar Valchev predstavi kontseptsiyata na predmeta Dobrodeteli i religii. 7 may 2025 (in Bulgarian)] https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100723/cat-id,14/id,74167/view,article/7 (1.6.2025)

² Вж. Василев, И. Свободна воля и послушание в процеса на духовното обгрижване на православния християнин. *Докторска дисертация в Богословски факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“*, 2024, 5-6 [Vasilev, I. Svobodna volya i poslushanie v protsesa na duhovnoto obgrizhvanе na pravoslavnia hristiyanin. *Doktorska disertatsia v Bogoslovski fakultet na SU „Sv. Kl. Ohridski“*, 2024, 5-6 (in Bulgarian)].

³ Последна стъпка преди предаване на студията в сп. „Богословска мисъл“ е публикуването на 23 май от МОН проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование, в който се залага задължително изучаване на предмет Добродетели и религии във всички класове, с поетапно въвеждане. Вж. МОН. Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование. 23 май 2025, 8 [MON. Projekt na Zakon za izmenenie i dopalnenie na Zakona za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. 23 may 2025, p. 8 (in Bulgarian)]. https://www.mon.bg/nfs/2025/05/pr_zakon-izm-zpuo_23052025.pdf (1.6.2025).

гическото научното творчество на проф. прот. Христо Димитров Златарев (1891 – 1973). В студията са формулирани и изведени на преден план убежденията, плод на десетилетен научен и научно-практичен труд, на отец-професора, които съдействат за изясняване на проблемите, които срещаме и днес, както и за маркиране на решенията им.

Изследването прави преглед на историята на развитие на вероучението у нас, като го поставя в коректния му, непременно духовен, контекст, защото човекът е телесно, но и предимно духовно същество. Трудовете на о. Хр. Димитров представляват важна основа за правилното разбиране на миналото, което е довело до днешното състояние на преподаването на Религия. Изведени са избрани основни позиции на ерудития пасторолог и религиозен педагог, както и визията му за православното религиозно обучение в училище. Изследването продължава с анализ на някои проблеми на предложения на 23 май т.г. Проект за изменение на настоящия просветен закон, като например въвеждането на задължително обучение по ислям в общообразователното училище в Република България, преподаването на нравоучение вместо религия или на религия без вероучение⁴.

Въвеждане в изследванията на отец-професора в полето на религиозното образование

Зачитайки се за пръв път в трудовете на проф. прот. Христо Димитров, и богословски подготвеният читател се изправя пред съществен проблем – разбирането на идеите в текстовете на бележития основоположник на богословската наука у нас⁵. Писани преди повече от петдесет години, те са толкова актуални, че са необходими часове четене и осмисляне на задълбочените, но и парадоксално достъпни, прости и недвусмислени научни тези и аргументи, които излага авторът. Четенето на отец-професора по диагонал може да доведе до погрешни заключения, като например че у него има „ослания на ри-

⁴ Анализиранияте политики са заложили за пръв път в цитирания проект за изменение на просветния закон, като към датата на редакционното приключване на този брой на Богословска мисъл са потвърдени на първо четене (31.7.2025) в Комисията по образованието и науката в Народното събрание.

⁵ Николай, еп. Макариополски. „Неуморен научен труженик и примерен душепастир“. *Църковен вестник*, 6 (1973), с. 6 [Nikolay, ep. Makariopolski. „Neumoren nauchen truzhenik i primeren dushepastir“. *Tsarkoven vestnik*, 6 (1973), 6 (in Bulgarian)].

мокатолическото и протестантското богословие и схоластика⁶ или че пише за положения, които изглеждат очевидни. Присъщо на читателя е да види това, което познава, докато това, което не познава, се разкрива пред него едва след повторен прочит⁷. Затова и са толкова ценни новите изследвания на творчеството на отец-професора, защото то лесно се подценява.

О. Христо Димитров започва трудовете си в полето на религиозната педагогика с неговата трилогия, състояща се от студиите: Психологическо основи на религиозното образование, Методи на религиозното образование и Основи и основни линии в развоя на учебния план по вероучение⁸. В тях последователно се излагат и анализират общочовешките основания зад, същината, целта, възможността и необходимостта от религиозното образование в училище, най-подходящите принципи и методи, програми и планове за провеждането му. В Религиозното образование и съвременната държава⁹ той извършва сравнителен анализ на преподаването на религия във водещи европейски страни в средата на 30-те години на миналия век, като поставя и нуждата от засилване на обучението у нас, а не неговото огранича-

⁶ Без да подкрепя тази критика, доц. Иво Янев споменава за съществуването ѝ. Вж. Янев, И. „Проф. прот. д-р Христо Димитров и неговият принос за развитие на Пастирското богословие в България.“ – В: Развитие на практическото и нравственото богословие в България. Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 2012, с. 92 [Yanev, I. „Prof. prot. d-r Hristo Dimitrov i negoviyat prinos za razvitie na Pastirskoto bogoslovie v Bulgaria.“ – V: Razvitie na prakticheskoto i нравstvenoto bogoslovie v Bulgaria. Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, 2012, 92 (in Bulgarian)].

⁷ Според Юлия Кръстева са необходими брой пъти прочит на даден текст, преди читателят да се докосне до новото и непознато за него, до оригиналните идеи на автора.

⁸ Димитров, протоиерей Христо. *Психологически основи на религиозното образование*. ГСУ – БФ, 1929–1930, 7, София, 1930, 357 – 408 [Dimitrov, protoierey Hristo. *Psihologicheski osnovi na religioznoto obrazovanie*. GSU – BF, 1929–1930, 7, Sofia, 1930, 357 – 408 (in Bulgarian)]; Димитров, протоиерей Христо. *Методи на религиозното образование*. ГСУ – БФ, 1930 – 1931, 8, София, 1931, 389 – 499 [Dimitrov, protoierey Hristo. *Metodi na religioznoto obrazovanie*. GSU – BF, 1930 – 1931, 8, Sofia, 1931, 389 – 499 (in Bulgarian)]; Димитров, протоиерей Христо. *Основи и основни линии в развоя на учебния план по вероучение*. ГСУ – БФ, 1932–1933, 10, София, 1933, 1 – 96 [Dimitrov, protoierey Hristo. *Osnovi i osnovni linii v razvoya na uchebnia plan po verouchenie*. GSU – BF, 1932–1933, 10, Sofia, 1933, 1 – 96 (in Bulgarian)].

⁹ Димитров, протоиерей Христо. *Религиозното образование и съвременната държава*, 1936 – 1937, 14, София, 1937, 1 – 58 [Dimitrov, protoierey Hristo. *Religioznoto obrazovanie i savremennata darzhava*, 1936 – 1937, 14, Sofia, 1937, 1 – 58 (in Bulgarian)].

ване и negliжиране, което той открива и критикува от височината на катедрата си¹⁰. В редица други статии, студии и трудове, о. проф. Хр. Димитров продължава да разгръща и решава проблема за религиозното образование и липсата му, предвид бурните събития, които достигат и поглъщат страната след 9 септември 1944 г.¹¹. През 1973 г., на осемдесет и една годишна възраст, големият богослов, пасторолог и учен от дисциплините на практическото богословие се представя пред Господа, като оставя след себе си наследството на многобройните си трудове и завета религиозното обучение да бъде достатъчно и добре застъпено във всички степени на училищното образование и във всички учебни заведения¹².

Религиозното образование у нас е вероучение

Началото на настоящото изследване започваме с краткото разясняване на една теза и убеденост на о. Хр. Димитров, резултат от многогодишните му проучвания и личен духовен опит: религиозното образование в България е вероучение. Първо за това говори той в Психологически основи на религиозното образование, където последователно извежда доводите на противниците на този тип обучение, част от който разговор проследяваме в следващите точки на студията. В Основи и основни линии в развоя на учебния план по вероучение о. Димитров пояснява, че за краткост и точност той ще употребява този термин, като отнасящ се към системата на училищно образование¹³. Ако се проследи творчеството му, ясно личи непредубеденото око на изследвателя и тънкия проникател на човешката душа, което търси да види именно това належащо и безценно – чистата вяра, препода-

¹⁰ Ibid. 49 – 52.

¹¹ Проект на издателство „Паралингва“ събра и планира публикуването в луксозен сборник на студиите на о. Хр. Димитров за религиозното образование в първата половина на XX век. Годишниците на Богословския факултет преди 1963 г. са достъпни в Дигиталните колекции на Университетска библиотека в НАБИС Репозиториум на адрес <https://digital.libsu.uni-sofia.bg/bg/v/35987> [Godishnitsite na Bogoslovskia fakultet predi 1963 g. sa dostapni v Digitalnite kolektsii na Universitetska biblioteka v NABIS Repozitorium na adres: <https://digital.libsu.uni-sofia.bg/bg/v/35987> (in Bulgarian)] (25.8.2025).

¹² Ibid. 56.

¹³ Димитров, протоиерей Христо. *Основи и основни линии*, 1 [Dimitrov, protoierey Hristo. *Osnovi i osnovni linii*, 1].

дена според възрастта и особеностите на детето, на всяко дете, юноша и възрастен.

Всеки, който е жаден, търси чист извор, от който да почерпи вода. Този извор е вярата, която победи света (1 Йоан. 5:4). Историческото развитие на страните на Запад довежда до най-разнообразни форми на преподаване на материал, свързан с религията, които са под влияние и на религиозното статукво в тези страни. Почти всички са загубили чистата вяра, Православието, в някой период от развитието си. Нашето общество не е, защото народът ни се е борил и жертвал за истината – в ново време чрез новомъчениците, измъчени по турско – и съответно по време на комунистическия режим. Защото нашите предци са дали живота си за вярата, няма оправдание нашият народ да не изучава именно неопетнената вяра, както тя му е преподадена от св. цар. Борис, светите братя Кирил и Методий, св. Йоан Рилски и всички български светци, и както тя се развива и актуализира днес, в съвременния свят на изпиващите ума технологии, но и на всеобща достъпност до най-ценните писмени пособия на вярата – Свещеното Писание и светоотеческата книжнина в оригинал и превод.

Така че следва извън обществения разговор да бъде, поради контекста на историята на нашия изстрадал народ, търсенето на политически коректно название на предмета Религия. Липсва кохерентност на мисълта при завоалирането на това, което се преподава, за да се угоди на известни постулирани „страхове“ в обществото. Тъй като това, което се търси да се преподаде, е чисто и свято, то няма нужда от защита – или по-скоро, единствената защита, от която има нужда, е това да не се петни с неспособността ни да го възприемем, преподадем, обясним, защитим. Това, което бе наречено чиста вяра¹⁴, това е съкровено разбиране за света и хората, отношенията между тях, опитността, придобита чрез саможертва и правоверие, всичко придобито чрез Божията благодат. Израз и съхранител на тази вяра, от която личи сила и власт (Лука 4:36), са светците и правилно подвижаващите си, а също и духовенството в Православната църква, като имащо приемство на сана си и харизмите на светите Апостоли, до-

¹⁴ О. Хр. Димитров характеризира вероучението по следния начин: „Самото религиозно образование излиза от самия живот, върви с него и има за цел не някоя абстрактна идея, а живо битие, великата действителност на Царството Божие, пак самия живот“ (ibid. 25).

колкото е способно да ги усвои. По тази и причина днес, когато някой търси помощ, отива при свещеника, при стареца в манастира, или и на Света гора, търсейки чистия извор на молитва и поучение, което спасява и решава човешките проблеми. Такъв е и източникът на вероучението, какъвто прочее е, бил е и ще бъде през всички векове (Мат. 16:18), независимо дали държавните власти го, или отказват да го, съобщават на гражданите си.

Развитие на вероучението у нас

Необходим е кратък преглед на историческото развитие на християнството и обществата извън нашата страна, за да може да се направи коректно сравнение на достъпната информация днес, която всички използват, за да формират и обосноват тезите си за религиозното образование. На първо място, нужно е уточнението, че извън традиционно православните държави като Сърбия, Румъния, Гърция, християнството е инославно от дълги векове. Това поражда реакция в тези общества, които продължават да търсят истината извън религията, тъй като вероизповедта, която виждат в религията, не отговаря на това, което разбират със сърцето си. Естествено е, че не успяват да постигнат съвършенство по собствените си усилия, но тяхното състояние е пропито със собствените им неуспехи и грешки¹⁵.

У нас развитието на религиозното образование е пречатствано от две многовековни катастрофи, прекъснали времето приемство на Първото, Второто и Третото българско царство. Всъщност почти от нулата се изграждат институциите със създаването на Третата българска държава след 1878 г. О. Хр. Димитров обяснява пагубата за религиозното просвещение в следствие на робството от 12-ти век и 5-вековното робство в неговите студии за методите на религиозното образование¹⁶ и развоя на учебния план.¹⁷

След Възраждането, по време на което широко се изучавали дисциплини от вярата в българското училище, с Освобождението „се

¹⁵ Срв. прегледа и синтеза, направен от Димитров, прот. Христо. *Методи на религиозното образование*, 393 – 399 [Cf. Dimitrov, prot. Hristo. *Metodi na religioznoto obrazovanie*, 393 – 399].

¹⁶ Ibid. 398.

¹⁷ Димитров, Христо. *Основи и основни линии*, 59 [Dimitrov, Hristo. *Osnovi i osnovni linii*, 59].

проявил стремеж да се стеснят рамките на учебния план по вероучение в училищата на новата българска държава“, като прогресивно се намаляват седмичните часове по вяра, на два пъти по-малко от преди, за да се стигне до положение на един час седмично в класовете преди 7-ми и нито един в гимназията към 1933 г, състояние на нещата, което „далеч не представлява необходимия минимум“ за един християнин (който отецът счита, че е не по-малко от два часа седмично)¹⁸. Вероучението е „най-недостатъчно... често неправилно, най-зле поставено измежду всички учебни предмети... съвсем недостатъчно“¹⁹ през 30-те години на миналия век.

Всъщност, с лобизма на либерали и марксисти, орязвайки часовете по вяра, българската държава от 1885 г. предава „родната православна църква, [която] проявила към [държавата и училището веднага след Освобождението] истинска любов и грижа, като отделила част от своите имоти и направила тая жертва, за да може то да се уреди по-добре.“²⁰ О. Хр. Димитров през 1937 година въстава в *Религиозното образование и съвременната държава* срещу това, че дори единия останал час седмично по вероучение според новите програми в началните класове се предлага да се дели с нов предмет – нравоучение. Привеждаме доводите му, поради очевидните прилики със ситуацията днес, когато се предлага да се изучава морално образование като алтернатива на религиозното:

Това ново нравоучение — според проекта — можело да се построява и върху вероучебни материали. Обаче — според самата програма и особено на практика, в нашата действителност, при недостатъчната и даже отрицателна подготовка по вероучение на някои преподаватели — то може да се предпочете от тях, може дори да измести вероучението или, най-малко (като утилитарно, хедонистично, еволюционистично или обикновено лаическо нравоучение) то може да се постави в противоречие с християнското нравоучение и да внесе ново (още по-опасно от явно атеистическото) раздвоение в душата на още неориентирания ученик от първоначалното училище. При това християнското вероучение се третира като някакво отвлече-

¹⁸ Ibid., 62 – 63.

¹⁹ Димитров, прот. Христо. *Религиозното образование и съвременната държава*, 50 [Dimitrov, prot. Hristo. Religioznoto obrazovanie i savremennata darzhava, 50].

²⁰ Ibid., 49.

но и теоритическо религиозно учение, което като че не съдържа в себе си и най-възвишеното нравствено и жизнено-практическо учение, та трябваше и тая нова опасност от още едно вътрешно разделение на вяра и морал да се надвеси над най-крехките души!²¹

Визията на о. Христо Димитров за религиозното образование

О. Хр. Димитров започва своята научна програма в полето на религиозното образование със задълбочени исторически и историко-педагогически изследвания на състоянието му в съвременния цивилизован свят, но не пропуска да яви и неговата визия за това какво то трябва да бъде. Вероучението на първо място следва да има за своя основа онзи „пълнен и ценен живот“, който съпътства „идеята за Църквата, за духовния живот в Църквата“. За да онагледя тази основа, той критично разглежда състоянието в Западния свят, който, пише отец-професора, „изгуби даже идеята, че такъв живот е възможен и че той е чужд на господстващите педагогически системи.“²²

В изложената си визия за религиозната педагогика, о. Хр. Димитров изразява целта ѝ с думите на прот. Василий Зенковски, че обучаващият се трябва да бъде подготвен да създава и променя културата, а не да става неин роб; да излезе от себе си и от комфорта на обществено приетите норми, ако тези норми са далеч от идеала на светостта, както бихме казали днес. О. Димитров изброява някои предпоставки за обучението в православен контекст, които включват „надмощие на новозаветни елементи и на вътрешна духовна свобода, в църковност и догматичност (в смисъл на пълно съзнаване мястото на догмите в живота)“, а именно:

1) *приматство на духовния живот у християнина и оттук проблема за възстановяване правилната йерархия на силите у детето с помощта на религиозно-образователното въздействие;*

2) *неделимо и непротиворечиво обединение на подготовката за вечния и земен живот на почвата на пълно развитие и закрепване на духовния живот; и*

3) *постепенно и непринудено развитие на вътрешния свободен*

²¹ Ibid., 51.

²² Димитров, прот. Христо. *Методи на религиозното образование*, 399 [Dimitrov, prot. Hristo. *Metodi na religioznoto obrazovanie*, 399].

*живот като творческо движение и същина на духовния живот.*²³

Към тези предпоставки отец-професорът добавя и някои принципи на преподаването на предмета, като например: холистичност (да се разкрива и закрепва цялостното у човека), йерархичност, естетика и физическо здраве, отстраняване на половете ненормалности и „плодотворното им проявяване в християнския брак“ и най-вече разбирането *и признаването на това*, че „духовният живот, за да се насочва към добро, а не към зло, трябва да се намира винаги под благодатното въздействие на Църквата“²⁴.

Стъпвайки на тези предпоставки и принципи, о. Хр. Димитров излага и следните педагогически и дидактично-методологични тематични акценти по отношение оделотворяването им:

- индивидуална проблема, а именно всеки човек развива индивидуалните сили на личността си „само във връзка с Църквата“ и под благодатното ѝ въздействие до идеала на образа Божий;
- църковна проблема, а именно възцърковяването на всеки човек, защото Църквата и нейната културна работа е „едничка най-благоприятна среда за постигане на неговите цели“;
- православна национално-социална проблема, а именно не отвлечено-идеалистично образование, а такова, което приближава „до народа чрез едно или друго участие в работата заедно с народа и за народа“, същевременно с разбирането за вселенската съборност на Църквата;
- аскетическо-физическа проблема, а именно правилна йерархическа организация на човека за неговото приближаване до светостта чрез „вътрешно свободната и духовна дисциплина на християнското въздържание“;
- морална проблема, а именно основаване на любовта към Бога и ближния, а не на утилитарността и автономността на личността, за морално развитие чрез „усвояване основоположната християнска идея за кръста и учението за очистване на душата чрез покаяние“.
- Естетическа проблема, а именно усвояване красотата на православното богослужение, пеене, църковно художествено изкуство и архитектура;

²³ Ibid.

²⁴ Ibid. 400.

- Интелектуална проблема, а именно религиозното образование да довежда до цялостно умствено възпитание, пораждайки потребност от мироглед, плод на свободни търсения, без фактопоклонство и самодоволство, но с оглед реалните житейски проблеми, където светските двусмислености се разглеждат като въпрос на духовна свобода.²⁵

Целта на църковната просвета в този контекст е изцяло чрез философско-религиозни средства, стъпващи върху пълната свобода на личността, съвременният човек да си възвърне изгубеното съзнание за единство и цялост на живота, а училището да се оцъркови, да се създаде в него духовна атмосфера, такава, каквато в пълнота я живее Църквата. По никакъв начин младият човек не бива оцетен, но напротив, той живее в благодатната среда на духовна свобода и високи идеали, когато му бъде позволено да изучава истините на православната вяра в училище. В повечето страни извън България се изучава християнството, но не и автентичната и животворяща праотеческа вяра. Във всичките си трудове о. Хр. Димитров напомня за това, че на нея следва да се отдели достатъчно внимание във всеки един клас от общообразователното училище, за да има благоденствие не само в душите на децата и техните семейства, но и в държавата и света²⁶.

Състоянието на религиозното образование днес

В най-ново време в България се позволява на директорите на училища да въвеждат час по православно християнство след 2003 г. Двайсет години по-късно, през 2023, се одобряват и последните учебници за общообразователното училище по Религия (Християнство – Православие). На практика в единици училища този предмет се изучава, като почти всички са начални училища. Най-много ученици има в Пловдивска епархия, а след това в Неврокопска, Русенска, Варненска, Софийска, като няма единна статистика по този въпрос до днес²⁷. Някои митрополии като Пловдивска например провеждат

²⁵ Ibid. 400 – 402.

²⁶ Срв. Димитров, прот. Христо. *Религиозното образование и съвременната държава*, 56 – 57 [Dimitrov, prot. Hristo. *Religioznoto obrazovanie i savremennata darzhava*, 56 – 57].

²⁷ Срв. Dveri.bg В Благоевградска област най-много ученици изучават Религия [Dveri.bg V Blagoevgradska oblast nay-mnogo uchenitsi izuchavat Religia (in Bulgarian)]

целенасочена политика (в нейния случай в продължение на повече от десетилетие) за поддържане и подкрепа на паралелките по Религия в българското училище²⁸. Като противовес и статукво през годините отпорът на кадри от някои регионални управления по образованието и нежелаещи да подкрепят православието директори ограничава до минимум преподаването на религия в общообразователното училище. Кадровото обезпечаване също е сред проблемите на статуквото, като все още не е отменена забраната, въведена след 9 септември, която не позволява на духовници да преподават в българското училище²⁹. Дефакто не е отменена и забраната за преподаване на религия в училище, доколкото вероучението не се изучава от всички във всички училища³⁰.

Последното обаче тази година новият просветен министър опитва да промени, като на 23 май МОН публикува проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование, с което предлага да бъде задължителен за всички класове и ученици часът по „Добродетели и религии“³¹. Належаният въпрос е какво точно се предлага, в коя плоскост на обучението по Религия и по нравоучение? Отговорът е загатнат от просветния министър: „Няма да имаме задължителен час по религия, нито църква-

<https://dveri.bg/dadff> (19.6.2025). Тук е важно да се отбележи, че Пловдивска епархия включва областите Пловдив, Пазарджик, Смолян, Хасково и части от областите Кърджали и Стара Загора. Освен това групите по интереси не са включени в статистиката на МОН, цитирана в статията.

²⁸ Вж. Василев, И. „Моделът за подкрепа на религиозното образование на Пловдивска митрополия в най-ново време.“ *Терени* 10 (2024), 15-20 [Vasilev, I. „Modelat za podkrepa na religioznoto obrazovanie na Plovdivska mitropolia v nay-novo vreme.“ *Tereni* 10 (2024), 15-20 (in Bulgarian)].

²⁹ Ср. същата позиция днес в БНР. Красимир Вълчев: Свещеници няма да преподават в училище 7.5.2025 [BNR. Krasimir Valchev: Sveshtenitsi nyama da prepodavat v uchilishte 7.5.2025 (in Bulgarian)] <https://bnr.bg/starazagora/post/102153468/krasimir-valchev-sveshtenici-nama-da-prepodavat-v-uchilishte> (20.6.2025)

³⁰ Вж. Василев, И. Възможно ли е конфесионалното преподаване на предмета Религия (Християнство – Православие) у нас. Мисъл, слово, текст, 2024, 18 (24), 105 – 106 [Vasilev, I. Vazmozhno li e konfesionalnoto prepodavane na predmeta Religia (Hristiyanstvo – Pravoslavie) u nas. *Misal, slovo, tekst*, 2024, 18 (24), 105 – 106 (in Bulgarian)].

³¹ Както беше споменато, този проект за промяна на закона мина първо четене в комисия на 31.7.2025. Общественият натиск на атеисти и противници на вярата обаче измести говоренето по темата и през последните месеци все повече се говори, че това няма да е час по Религия, а час по Етика.

та ще влезе в училище³². Очакванията са преобладаващият предмет в 90% от училищата да бъде предмет по Добродетели³³. Ако някой директор иска да има паралелки по Религия вместо това, ще му се позволи.

Ако се опитаме да погледнем на статуквото с очите на о. Хр. Димитров, следва да отбележим, че ако се приемат на първо и второ четене в зала така предложените промени в просветния закон, изглежда има напредък в преподаването на православната вяра като политика от страна на Българската държава³⁴. Този напредък изглежда по следния начин: с експерименталните паралелки от 1997, макар и осем години след края на тоталитарния строй, след това с реалния „прозореч чист въздух“ от 2003 г., четиринадесет години след края на държавния атеизъм, до днес, 2025 г., тридесет и шест години след Промените – когато се очаква да бъде премахнато задължителното не изучаване на Религия и да бъде въведен задължителен избор: всеки директор сам да трябва да отхвърли изучаването на православие за сметка на Добродетели, или съответно да избере да организира часове по Православие. При все това в така предложените промени се забелязват поне няколко проблема.

Задължително изучаване на ислям

На първо място, ако се погледне от институционално ниво, за пръв път в българското училище се въвежда задължително изучаване на ислям. До момента, от 2003 г. насам, е съществувала възможността за т.н. опционално, „по желание“, изучаване на предмета, както стои и въпроса с изучаване на православие. Но то по никакъв начин не

³² Дневник.бг. Вълчев: Няма да имаме задължителен час по религия, нито църквата ще влезе в училище. 5 май 2025 [Dnevnik.bg. Valchev: Nyama da imame zadalzhitelen chas po religia, nito tsarkvata shte vleze v uchilishte. 5 may 2025 (in Bulgarian)] https://www.dnevnik.bg/obrazovanie/2025/05/05/4778265_vulchev_niama_da_imame_zadulzhitelen_chas_po_religiia/ (20.6.2025)

³³ Нюз.бг. Красимир Вълчев: Над 90% от родителите ще изберат програмата «Добродетели и етика» [Nyuz.bg. Krasimir Valchev: Nad 90% ot roditelite shte izberat programata «Dobrodeteli i etika» (in Bulgarian)] <https://news.bg/education/krasimir-valchev-nad-90-ot-roditelite-shte-izberat-programata-dobrodeteli-i-etika.html> (20.6.2025)

³⁴ Така смятат и някои църковни експерти по религия от Софийска епархия, до които се допитахме за целта на настоящото изследване.

е имало и няма задължителен характер. С предложенията за промени в образователния закон се предлага въвеждането на задължителен час Добродетели и религии, като първата стъпка, която директорите ще направят, е да изберат какво да означава това в тяхното училище: етика, православие или ислям. С други думи, за пръв път българската държава кара училищата да направят задължителен избор, да преподават ислям, или не. По отношение на православията, както бе установено в предходната точка, това е положително развитие, доколкото от процеса на постигане преподаването на православие на учениците отпада стъпката „убеждаване на директора да създаде условия да се предложи такъв час на родителите“, тъй като условията са налице и сега е нужен единствено изборът дали – или не, който разбира се трябва да се обезпечи, но това е последващ въпрос. Обаче въвеждането на избор има обратна сила, когато се отнася не до традиционното по Конституция вероизповедание, а до религия, чиито привърженици пет века държаха българския народ в иго. Въвеждаме ли задължително мюсюлманското религиозно учение в училище?

Проблемите са няколко. Първо, ако ще се изучава религия, това трябва да е единствено традиционната за България религия – светото Православие. Разбира се, причината за това е не само в традицията, но в това, че тази традиция е истинна, т.е. това е единствената спасителна вяра и истина. Релативисткият или светски светоглед, погрешното разбиране на плурализма и съвременните течения на либералната мисъл, категорично ще се противопоставят на това положение, но когато става въпрос за България и нашия род, език и вяра, позицията не може да бъде по-малко категорична. Нашият светоглед или парадигма е християнската, православна и светоотеческа парадигма. Културната война по този въпрос може би е неизбежна, но това е проблем от практическо естество. Вероучението представлява норма или закон. Не случайно названието на предмета преди 9 септември е „Закон Божий“. Това е закон по-силен от физическите закони, защото „небе и земя ще премине, но думите Ми няма да преминат“ (Мат. 24:35), както казва Божието Слово.

Второ, свързано с първото – че светото Православие е единствената истина и религия, която наричаме още и вяра и начин на живот, – е, че ислямът е неистинна религия, която не води до живот. Извън обхвата на настоящото изследване е задълбочаване в обяснение на

заявеното, но достатъчно ще е да се посочи, че това не влиза в конфликт с т.н. плурализъм, толерантност, демократични ценности или подобни. Вярата и свободата, заложили в човека от Бога, не отказват на ближния да поддържа неговите си погрешни възгледи, ще ли те да водят до живот или не, но това не означава, че познаващият истината трябва да подкрепи смъртоносните заблуди на ближния. Съответно и не е възможно на институционално държавно ниво да бъде поставено изучаването на една неистина.

Трето, историческият път и опит на България, българският народ, нашите предци и поколения пет века назад, е различен от този на Германия и Франция и изобщо на централно- и западно европейските страни, които позволяват, въвеждат и защитават изучаването на ислям в техните училища. Те решат сами, ако смятат, че това ще им помогне по някакъв неабстрактен начин. Поетът Ивайло Балабанов не случайно пише в бележитото си стихотворение *Принос към Европейската история*, „дедите ни завардиха Европа и турците не стигнаха Париж!“. И днес познаваме хора, които са наследници и пазят жива паметта на Баташките мъченици, на мъченически загиналите при зверствата от 1877 г. Собствените ни предци през петвековното османско „управление“ са убивани, преследвани, унизявани заради православната си вяра, като систематично им е отнемана възможността за държавотворство, свободно изповядване на вярата и личен живот. Някои историци твърдят, че и на Запад е било така; да, но от техните управници, а в нашия случай – това не са българи, а са завзелите с ятаган нашите територии. Същите твърдят, че преди 19-ти век няма народи и нации – но това може би важи за техните западни държави. Не се твърди в тази връзка, че сегашните представители на мюсюлманското изповедание са виновни за българското историческо минало, или че ще им се отнемат правата, които им са дадени до днес, но това не значи да се изучава задължително исляма, в потенциал дори само, на държавно равнище в България.

Етика без религия

Втори проблем с проекта за изменение на просветния закон е заложеното предложение за задължително изучаване на етика без религия (православие). Както бе посочено, очакването на минис-

терството е над 90% от учениците да изучават именно Добродетели (или етика – нравоучение, както е било предложено по времето на о. Хр. Димитров). Доводът на отец-професора срещу подобна подмяна е, че преподаването на етика без връзка с православието задължително означава обучение в нравствени закони, които могат да бъдат „в противоречие с християнското нравоучение“ – такива са многото различни разбирания за етично и морално, като например утилитарното, хедонистичното, еволюционистичното или дори обикновено-то лаически, по неговите думи. Другата причина за протест срещу въвеждане на нравоучението вместо/за сметка на вероучението, е именно скритият мотив и аргументация. Ако православната вяра се разбира като най-възвишеното нравствено и жизнено-практическо учение, то няма да се търси неконфесионална форма на морал. Това е много опасно, пише о. Хр. Димитров, дори по-опасно от атеизма, защото се внася раздор в душата на детето, като се инсинуира и взима за даденост, че светоотеческата вяра е „някакво отвлечено и теоритическо религиозно учение“, а не съвършенство и пълнота на живота, какъвто може да бъде за всички.³⁵

Но всъщност централен въпрос е възможно ли е преподаването на етика без религия? За отговора на този въпрос отново трябва да се постави, повтори, какво е „религиозното образование“ според традиционния български вероизповеден избор, според православната вяра. О. Хр. Димитров обяснява по следния начин: то „излиза от самия живот, върви с него и има за цел не някоя абстрактна идея, а живо битие, великата действителност на Царството Божие, пак самия живот“. Като такова, вероучението има „непосредствени и живи допирни точки“ до живота на обучаващия се.³⁶

В първата си студия за религиозното образование, *Психологически основи на религиозното образование*, която е и програмна такава за неговите усилия и трудове в полето на религиозната педагогика, о. Хр. Димитров последователно излага научния си извод, че неразделността на нравствеността от религията е считана за неопровержима

³⁵ Димитров, прот. Христо. *Религиозното образование и съвременната държава*, 51 [Dimitrov, prot. Hristo. Religioznoto obrazovanie i savremennata darzhava, 51].

³⁶ Димитров, прот. Христо. *Основи и основни линии*, 25 [Dimitrov, prot. Hristo. Osnovi i osnovni linii, 25].

през всички векове³⁷. Това е така, защото в сърцето на човека говори сам Бога, независимо от външния израз на действията на човека, формалното му и изразено разбиране и/или неразбиране, според както и е известно от Свещеното Писание: „Небесата проповядват славата на Бога, и за делата на ръцете Му възвестява твърдата.“ (Пс. 18:1 – 2). И сам св. ап. Павел обяснява, че невидимото у Бога „се вижда ясно, разбираемо чрез творенията“ (Рим. 1:19, 20). Затова и „делото на закона“ е написано в сърцата на всички (Рим. 2:14 – 16). Това обаче не означава, че не следва да се преподава Божието слово, но че то е заложено в човешкото сърце като възможност да бъде осъществено и бива осъществявано по Божия велик промисъл.

Проблем с изучаването на етика без религия е още и това, че когато се говори за една обща нравственост, освен че има хиляди видове нравствености, почти като съвременните социално конструирани „полове“, тя не може да реши проблема на сблъска на личността с другите. Всички човешки мисли и опити за постигане на справедливост довеждат до парадокса на невъзможността да се реши въпросът за абсолютната справедливост за всички. О. Христо Димитров обяснява по следния начин: нравствеността работи за общото, но когато влезе в противоречие с личния интерес на конкретния човек, тя не може да постигне удовлетворение на всички страни. Без православното разбиране неминуемо етиката учи на релативизъм, дори може и по-истинно е да се наречем предмета „Релативизъм“, защото всеки остава прав сам за себе си. Без авторитет, без истина, се подкошава и смисълът на заявката на етиката.³⁸ Това разбира се, е в реда на мисли на заключението на Ф. Достоевски, изразено чрез неговия литературен герой: без Бога всичко е позволено³⁹.

Христовото учение единствено разрешава сблъска между личния и общия интерес⁴⁰. Тук решението е да жертвам себе си за ближ-

³⁷ Димитров, прот. Христо. *Психологически основи*, 361 [Dimitrov, prot. Hristo. *Psihologicheski osnovi*, 361].

³⁸ Ibid., 362, 365, о. Димитров посочва още, че сухото поучение в морала не е успешно, защото е нужен авторитетът на религията. Има много видове морал: кой ще каже кой е по-добър?

³⁹ Достоевский, Ф. М. *Братя Карамазовы*. Москва: АСТ, 2007, 389 [Dostoevskiy, F. M. *Bratyya Karamazovy*. Moskva: AST, 2007, 389 (in Russian)].

⁴⁰ Рационалистическите обществени науки, изключили Бог от уравненията си, в голяма степен не успяват да опишат и решат проблемите на реалността, като въпреки

ния, да се откажа от своето, по Христовия пример, Който „не счете за похищение да бъде равен Богу“ (Фил. 2:6). Христос прие да бъде разпнат без вина, тъй като има правилно подредена йерархия на ценностите, както споделя и я обяснява сам св. ап. Павел: „тук нямаме постоянен град, но бъдещия търсим“ (Евр. 13:14). Църквата в продължение на две хилядолетия показва на дело как се разрешава конфликта между егото и ближния и учи на това всички, които искат да чуят. В тази връзка и о. Хр. Димитров посочва, че разликата между нравствеността и православната вяра е в това, че в първата съвършенството и светостта се обличат в абстрактни формули и са само едно искане, докато във втората те са осъществени и се съзерцават *inconcreto*⁴¹.

Така че в миналото, както и сега, нравственото образование е дело на религиозното обучение, както свидетелства и авторът на Методи на моралното образование проф. Петко Цонев през 1929. Просто когато говорим за днес, т.е. 2025 г., това образование се извършва катехизически в Църквата, тъй като от близо 70 години нашето общество ефективно забранява на Църквата да извършва учителната си дейност сред най-младите на най-подходящото място за това, организирано от българската държава – училището.

Може би основният проблем на преподаването на етика (или нравоучение, или добродетели) е, че изключва най-важния, същностен, дори единствен по значение, елемент на православното вероучение. Както и да се формулира възпитанието за добро поведение, добродетели и пр., когато то изключва православието, изключва и правилното разбиране за нашия Господ Иисус Христос, Който е центърът и представлява всичко, „защото ние чрез Него живеем, и се движим, и съществуваме“ (Деян. 17:28). Да вършиш добри дела не е достатъчно. Не случайно едно от първите слова от Първосвещеническата Му молитва е именно; „А вечен живот е това, да познават Тебе, Едного Истиннаго Бога, и пратения от Тебе Иисуса Христа“ (Йоан 17:3). Без Господ Иисус Христос нищо не може да се постигне (ср. Йоан 15:5). В крайна сметка, суетно е игнорирането Му. Полезно е да се обучават

това все пак успяват да открият някои нерешими за постулираните от тях устои проблеми, като проблема за колективното действие, например.

⁴¹ Димитров, прот. Христо. *Психологически основи*, 362 [Dimitrov, prot. Hristo. *Psichologicheski osnovi*, 362].

децата в ценностите, наследени от християнството, но не е достатъчно.

*Още някои проблеми на Концепцията
и въвеждането на задължителна Религия / Етика в училище*

Съответно и постулираните от Концепцията за въвеждането на новия предмет универсални човешки ценности и добродетели като имащи разлика от религиозните ценности и съответно предложеното неприпокриване на граждански и религиозни ценности е далеч от научната истина и от църковното и православно разбиране за нещата. Следните кръгове на Ойлер са представени в Концепцията на МОН от 7 май т.г.:⁴²

Онагледената теза е, че има граждански добродетели, които не са религиозни, и чисто религиозни, които не са граждански. Това разбиране, изразено в концепцията, което виждаме още и в тезата „в исторически план нравствената култура се е формирала основно по два пътя – чрез религията и чрез светското образование и правила“⁴³, е напълно в духа на обяснението на о. Хр. Димитров по Дж. Лаговски за вътрешно чуждата и бореща се срещу Църквата и православието

⁴² МОН. Концепция за изучаване на добродетели и религии – програма „Добродетели/етика. 7 май 2025 г. [MON. Kontseptsia za izuchavane na dobrodeteli i religii – programa „Dobrodeteli/etika. 7 may 2025 (in Bulgarian)] https://www.mon.bg/nfs/2025/05/konczepczia-dobrodeteli-i-religii_07052025.pdf (20.6.2025)

⁴³ Ibid. 2.

система, която го отрича и изопачава, в една „скрита война“, представителна за която е „широкоразпространяваната мълва, че науката е различна от религията“.⁴⁴ На първо място, ясно е, че светското образование съществува едва в ново време, когато западните общества след революциите им, се опитват да създадат мир без Бога. Но написаното в държавен документ разделение между светското и религиозното е нонсенс, доколкото не може да бъде даден отговор на въпроса кои са тези граждански ценности, които не са „религиозни“, или вероучителни, евангелски и Христови?

Подобно е неразбираема недомислицата за съществуването на „специфични за религията добродетели, каквито са вярата, благочестието, смирението и благоговението“, или пък „добродетели на гражданското общество... свободата, справедливостта, свободното изразяване на мнение, отстояването на собствена позиция, зачитането на правовия ред, научното любопитство“.⁴⁵ Дали смирението няма отношение към граждански отговорното поведение, или пък свободата (и на словото, на позиция), справедливостта, правовия ред и научното любопитство, например, не са религиозна ценност?

Единоразбирането в хилядолетната Църква е, че в Христос се единява всичко. Той дава тези отговори, които са неочаквани и непознати за човека. Свободата е свършената основа, върху която се гради познанието и личността, а тя е свършена най-вече в православие. Науката също стъпва върху вярата. Противопоставянето им е антиномично. Разбира се, всеки църковно или богословски грамотен човек лесно се ориентира в тази проблематика, което пробужда въпроса за мотивите зад предложената концепция. Очевидно министерството се опитва да се дистанцира от „богословите“, може би в някакъв опит да събере обществено доверие, като ги противопостави, но този подход е губещ, доколкото е ясно, че в духовния живот празно няма: където няма светлина, там ще е тъмно. Знак за това е, че в екипите, които работят в МОН, няма богослови. Нито пък някой се допитва до митрополитите, доколкото ни е известно на този етап, а всъщност именно архиереите са тези, които следва да водят процеса на въвеждане на вероучение (религия) в училище. Логическият въ-

⁴⁴ Димитров, прот. Христо. *Методи на религиозното образование*, 399 [Dimitrov, prot. Hristo. *Metodi na religioznoto obrazovanie*, 399].

⁴⁵ МОН. *Концепция*, 2 [MON. *Kontseptsia*, 2].

прос е, а всъщност и реторичен такъв е, тогава действително ли се въвежда вероучение – религия в училище?

Това довежда до повече питання, като например, ако се повдигне въпросът за актуализиране на учебните програми и планове по православие, няма ли те също да бъдат подложени на принципа „да станат по-рамкови“, т.е. пак така да се търси да се събере обществено доверие, като се бяга дори и в религиозните програми от „религиозното“. Знак за това например е, както бе уточнено по-горе, че духовните лица се планира да продължат да не бъдат допускани до преподаване в училище, нещо, въведено от атеистичния режим в края на 40-те години на миналия век.

Същностният проблем с въвеждането на етика (или както се нариче) вместо религия. Според проекта за изменение на закона, в който клас се въведе учебният предмет Добродетели и се избере този модул, там не може вече да се изучава Религия под каквато и да е форма⁴⁶. Така се отнема възможността да се формира една или две паралелки, които все пак да изучават Религия.

Всъщност изучаването на Религия или вероучение е цивилизационен избор, който Народното събрание предстои да направим с тази държавна политика. Отказът да се направи такъв избор, което характеризира статуквото до началото на настоящата година, също не е добър, но когато се прави избор, е важно да са известни последствията, за да може да се направи правилен избор. Както отец Христо Димитров посочва, в крайна сметка, формата на преподаване на религиозно образование зависи от възприетия светоглед в обществото⁴⁷. Опасностите, прозтичащи от това нашето общество да избере път на образование, което не е живо и цялостно дело (да не бъде цялото образование проникнато от религиозния дух), а някои от другите варианти – религиозното образование като частно дело (без място в училище) или необходимо само отчасти, а също и като изцяло заместено от моралното образование, са много добре видими

⁴⁶ В момента това е възможно като задължителен или избираем учебен час, или извънкласно. Тази опция за изучаване на религия от малцинството се премахва с предложеното от проектозакона изменение на член 89, ал. 2 Вж. МОН. Проект на Закон за изменение [MON. Proekt na Zakon za izmenenie].

⁴⁷ Димитров, прот. Христо. Психологически основи, 358 [Dimitrov, prot. Hristo. Psihologicheski osnovi, 358].

в западните общества, защото това е техният път, който те вече са преминали.

Тук рискът е от увеличаваща се фрагментация в обществото, индивидуализация, технологизация за сметка на общението между хората в обществото, увеличени нива на страх и безпокойство, нефункционални или несформиращи се семейства, самоубийства, свободно отнемане живота на деца в утробата (аборти) или възрастни (евтаназия), легализиране на половите дисфункции и греха, дори най-тежък, и други подобни, които кризи между другото нашето общество също вече силно чувства. Всички тези проблеми имат и конкретни икономически, политически и др. измерения, но в духовен план видимо отстъпва благодатта. Никога нашето общество не е било такова и не е подлагало себе си на подобен разпад, защото до сега вредите, които е търпяло, са били причинени от чужди мъчители. Може би затова о. Хр. Димитров казва, че заместването на религията с нравоучение е по-пагубно от неприкрития атеизъм⁴⁸.

Рискът за личността е най-заплашителен. *Ненаученият на Христовото спасение, на начините за постигането на личен вътрешен и обществен мир, на евангелските правила за общуване и взаимоотношение, на йерархията в семейството и света, на помощта от енорията и духовника в непреодолимите обстоятелства, с които се сблъсква всеки рано или късно в живота си – рискува всичко. Отделеният от правилните порядки за благословен живот е рано откъснат от живота и живителните сили, които Бог влива в човека за спокоен, благоустроен, мирен и, ако искаме, и напредничав живот в света. Рано отдалите се на грехове, поради незнание, тъй като са ненаучени, страдат прекомерно в личен план. Как ще се изградят стабилни и сериозни личности без основата, на която ги учи вярата? Та те, ако Бог не се смисли над тях и по някакъв начин влезе в живота им, умират без време, покосени от пристрастности или пристрастености, каквито в изобилие има днес: алкохол, наркотици, престъпления в личен и обществен план, безутешности и липса на смисъл на живота, униния и депресии. Тези дилеми или по-точно проблеми етиката и*

⁴⁸ Димитров, прот. Христо. *Религиозното образование и съвременната държава*, 51 [Dimitrov, prot. Hristo. Religioznoto obrazovanie i savremennata darzhava, 51].

*философията не решава, макар да се е научила да отрича*⁴⁹.

Може би политическият и геополитически риск е най-изострен по отношение на обществения строй у нас. Днешният свят става все по-милитаризиран и все по-силно изложен на риск от военна агресия. Ако създателите на Европейската икономическа общност през 1957 г. и по-рано, през 1951 г. с Европейската общност за въглища и стомана, имаха визията за постигането на траен мир чрез икономическа взаимозависимост в Европа, то в XXI век очевидно личи убеждението на водещите световни сили в постигането на целите им чрез военна агресия и действия. Първо Русия (през 2014, а след това и от 2022 г. до днес), а ето през 2025 и Израел-САЩ, доказват, че светът на бъдещето може и да не бъде светът на наивно осланяне и надежда за мир, а по-скоро този на победителите. В този контекст България е крайно обезкървена и разградена, защото моралът е нисък, наборната служба е разпусната, военните способности са силно намалени, а единствената институция, която се държи, и в която се уповават хората, е Църквата. Безалтернативно е въвеждането на вероучение час по-скоро, но по причина на Църквата, за стабилност и бъдеще за България.

Религия без вероучение

Последният разглеждан проблем на статуквото е свързан не толкова с видимото и четимото от Концепцията и Проекта за изменение на просветния закон, съответно плановите на министерството, колкото с по-общия план на съвременното състояние на религиозното образование. Най-вече проблемът е ориентиран към разбирането за преподаването на религия, и конкретно религия – християнство, като дялящо се на „конфесионално“ и „неконфесионално“ преподаване. На първо място следва да се каже, че поради почти нулевото изучаване на т.н. „неконфесионално“ християнство, остава ясно, че и на практика, и в обществото се съзнава безсмислието на този тип разграничаване.

Очевидно и тук е целено някакво объркване чрез общественото говорене, използващо тези термини, така че да се покаже, някак по

⁴⁹ Срв. Дафов, В. *Становище на проф. Веселин Дафов*. Портал за обществени консултации [Dafov, V. Stanovishte na prof. Veselin Dafov. Portal za obshtestveni konsultatsii (in Bulgarian)] <https://strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=40375> (26.6.2025).

български, че хем нека да учим, пък хем няма да учим на вярата. Някакъв тип двусмислица. Ясно е, че ще учим на религия, но ще кажем, че няма да учим, за да омиловим враговете ѝ. Нещо подобно съставлява и настоящото разбиране за предмета Релгия (Християнство – Православие), че той е неконфесионален с конфесионални елементи.

В тази връзка, както бе споменато, за напред ако ще се изменят учебни планове, програми, учебници и др. при преподаването на предмета по православие, съществува риск да се загуби и постигнатото до момента, след няколко десетилетия. Отстъпването от термина вероучение в това отношение е показателно. Може ли да се говори за преподаване на Христовото благовестие без Христовото име, например? Къде е границата между истината на Св. Тайнства и непреподаването им? Тези въпроси са актуални и ще стават все по-актуални в света, в който Православието е неразбрано.

Религията без вероучение е фраза, лишена от смисъл. Нека дадем пример. Монашеството е най-съвършеният начин на живот в православния светоглед, то е по своя род идеал, към който се стремят всички, а живеят малцина, на които това е дадено. Причината за това е най-вече в отдаването *par excellence* на Бога на човека, което той извършва, живеейки по този начин, по светите правила и традиция на Църквата – аскетически, монашески и светотайнствено. Не е ли занемарено монашеството в известна степен в нашата родина и не предстои ли тепърва то да бъде възродено? Смисълът на този пример е, че животът, който всяка една личност търси, е животът на общение с Бога, единственият живот, който притежаваме и можем да запазим. Както монахът се отказва от абсолютно всичко, за да има възможност да води този живот, който да го приближи до Бога, така и всяка една личност, или ако да речем, всеки гражданин, има единствена цел – същото това нещо, постигането на вечния живот в Бога. В това отношение, суетна е всяка човешка придобивка, а дори и технически умения, познание или др., когато не могат да помогнат на ближния или на собствената ни човешка участ. Най-правилен израз в подкрепа се открива в самогласните стихире от чина на Погребението, започващи с „Коя житейска наслада е без скръб? Коя ли земна слава остава неизменна? Всичко е по-слабо от сянка, всичко е по-лъжовно от сън; в един миг смъртта взима всичко това. Но, Христе, упокой, като човеколюбец, тогава, когато си избрал в светлината на Твоето лице и в

наслаждението от Твоята красота“ (глас 1), до глас 8.⁵⁰ Животът без Христос не може да остане живот, защото просто индивидът не може да оцелее сам.

Заключение

В настоящата студия, посветена на религиозното образование според проф. прот. Христо Димитров и разглеждаща състоянието му днес, бе направен преглед на някои основни съчинения на отец-професора в областта на религиозната педагогика. Отец Христо Димитров е сред първите титуляри на дисциплини в Богословския факултет от неговото създаване и десетилетия наред се труди, пише и преподава в практическите дисциплини на богословието. Неговите възгледи за религиозното образование са плод на безпримерни по усърдието и обема си проучвания у нас и изразяват най-тясното църковно разбиране за общественото образование, както и най-актуалните положения на религиозно-образователната наука по света и у нас.

Той е категоричен в поредицата си от студии и статии в областта на религиозната педагогика, възлизащи на над 1000 стандартни страници, че вероучението е нормата на преподаване на предмета, целящ да даде познания на учениците в българските училища за Църква и вяра. С ненадминати по точността си доводи и научни изводи, о. Христо Димитров разглежда почти всички належащи проблеми на религиозното обучение от средата на миналия век, които се оказват актуални и в настоящата ситуация у нас, когато се предлагат на обществено разискване значими промени в образователното и религиозно-образователното статукво.

Най-актуалната предложена промяна е въвеждането на задължителен час по Добродетели и религии. В това отношение в студията бяха изследвани съвременното положение и предложените концепция и проектозакон за изменение на просветния закон, като се набелязаха няколко различни проблемни теми: задължителното изучаване на ислям, изучаването на етика без религия, както и на религия без вероучение, като бяха анализирани и някои други проблеми, произтичащи от статуквото и концепцията, предложена от Министерство-

⁵⁰ *Требник*. София: Синодално изд., 2002, 257 – 262 [*Euchologion*. Sofia: Sinodalno izd., 2002, 257 – 262 [*Euchologion*. Sofia: Synodal Press, 2002, 257 – 262 (in Bulgarian)]].

то на образованието през месец май т.г. и утвърдени на първо четене в комисия в Народното събрание.

Сред изводите на нашето изследване са, че не бива да се въвежда час по Добродетели за сметка на часа по религия; часът по религия следва да бъде свършено професионален по схемата „вероучение“; не бива да се изучава задължителен ислям у нас, дори под формата на избор на модул от задължителен час, каквото се предлага в проекта за изменение на закона; въвеждането на предмета религия като задължително изучаем следва да бъде ръководено и контролирано от родните ни архиереи, като притежаващи учителна власт. Българският народ има безпрецедентен опит и история, в които Църквата представя кръвта и тялото на нацията, и той не бива да се отказва от своето: все пак мнозина са, или познават, хора, наследници на мъчениците по турско време през 1876 и 1877 и др. мъченици за вяра и род. Исторически избегнал западното развитие и противопоставяне, българският народ може непосредствено да приеме и съзерцава Христовата светлина по един естествен начин, чрез светата Църква и запазените от нея истинни слово на спасение, благодат и връзка с Бога. Не бива да се позволява това да бъде отказано и забранено на българските деца.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Василев, И. “Възможно ли е конфесионалното преподаване на предмета Религия (Християнство – Православие) у нас.” *Мисъл, слово, текст*, 18 (24), 2024, 102-107 [Vasilev, I. “Vazmozhno li e konfesionalното преподаване на predmeta Religia (Hristiyanstvo – Pravoslavie) u nas.” *Misal, slovo, tekst*, 18 (24), 2024, 102-107].

Василев, И. “Моделът за подкрепа на религиозното образование на Пловдивска митрополия в най-ново време.” *Терени*, 10 (2024), 15-20 [Vasilev, I. “Modelat za podkrepa na religioznото образование na Plovdivska mitropolia v nay-novo vreme.” *Tereni*, 10 (2024), 15-20].

Василев, И. Свободна воля и послушание в процеса на духовното обгрижване на православния християнин. *Докторска дисертация в Богословски факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“*, 2024 [Vasilev, I. *Svobodna volya i poslushanie v protsesa na duhovnoto obgrizhvane na pravoslavnia hristiyanin. Doktorska disertatsia v Bogoslovski fakultet na SU „Sv. Kl. Ohridski“*, 2024].

БНР. Красимир Вълчев: Свещеници няма да преподават в училище 7.5.2025 [BNR. Krasimir Valchev: Sveshtenitsi nyama da prepodavat v uchilishte 7.5.2025] <https://bnr.bg/starazagora/post/102153468/krasimir-valchev-sveshtenici-nama-da-prepodavat-v-uchilishte> (20.6.2025)

„Двери.бг. Министър Вълчев представи концепцията на предмета Добродетели и религии. 7 май 2025“ [„Dveri.bg. Ministar Valchev predstavi kontseptsiyata na predmeta Dobrodeteli i religii. 7 may 2025“] https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100723/catid,14/id,74167/view,article/7 (1.6.2025)

Димитров, протойерей Христо. Методи на религиозното образование. ГСУ – БФ, 1930 – 1931, 8, София, 1931 [Dimitrov, protoyerey Hristo. Metodi na religioznoto obrazovanie. GSU – BF, 1930 – 1931, 8, Sofia, 1931 (in Bulgarian)].

Димитров, протойерей Христо. “Основи и основни линии в развоја на учебния план по вероучение.” ГСУ – БФ, 1932–1933, 10, София, 1933 [Dimitrov, protoierey Hristo. “Osnovi i osnovni linii v razvoya na uchebna plan po verouchenie.” GSU – BF, 1932–1933, 10, Sofia, 1933 (in Bulgarian)].

Димитров, протойерей Христо. Религиозното образование и съвременната държава, 1936 – 1937,14, София, 1937 [Dimitrov, protoierey Hristo. Religioznoto obrazovanie i savremennata darzhava, 1936 – 1937,14, Sofia, 1937 (in Bulgarian)].

Димитров, протойерей Христо. Психологически основи на религиозното образование. ГСУ – БФ, 1929–1930, 7, София, 1930 [Dimitrov, protoyierey Hristo. Psihologicheski osnovi na religioznoto obrazovanie. GSU – BF, 1929–1930, 7, Sofia, 1930 (in Bulgarian)].

Достоевский, Ф. М. Братя Карамазовы. Москва: АСТ, 2007 [Dostoevskiy, F. M. Bratyya Karamazovy. Moskva: AST, 2007 (in Russian)].

МОН. Концепция за изучаване на добродетели и религии – програма „Добродетели/етика. 7 май 2025 г. [MON. Kontseptsia za izuchavane na dobrodeteli i religii – programa „Dobrodeteli/etika. 7 may 2025] https://www.mon.bg/nfs/2025/05/konczepczya-dobrodeteli-i-religii_07052025.pdf (20.6.2025)

МОН. Проект на Закон за изменение и допълнение на Закона за предучилищното и училищното образование. 23 май 2025 [MON. Proekt na Zakon za izmenenie i dopalnenie na Zakona za preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie. 23 may 2025], 8 https://www.mon.bg/nfs/2025/05/pr_zakon-izm-zpuo_23052025.pdf (1.6.2025).

Николай, еп. Макариополски. „Неуморен научен труженик и примерен душепастир“. Църковен вестик, 6, 1973, 6 [Nikolay, ep. Makariopolski. „Neumoren nauchen truzhenik i primeren dushepastir“. Tsarkoven vestik, 6, 1973, 6].

Нюз.бг. Красимир Вълчев: Над 90% от родителите ще изберат програмата „Добродетели и етика“ [Nyuz.bg. Krasimir Valchev: Nad 90% ot roditelite shte izberat programata „Dobrodeteli i etika“] <https://news.bg/education/krasimir-valchev-nad-90-ot-roditelite-shte-izberat-programata-dobrodeteli-i-etika.html> (20.6.2025)

„Дневник.бг. Вълчев: Няма да имаме задължителен час по религия, нито църквата ще влезе в училище.“ 5 май 2025 [„Dnevnik.bg. Valchev: Nyama da imame zadalzhitelen chas po religia, nito tsarkvata shte vleze v uchilishte.“ 5 may 2025 (in

Bulgarian)] https://www.dnevnik.bg/obrazovanie/2025/05/05/4778265_vulchev_niama_da_imame_zaduljitelen_chas_po_religiia/ (20.6.2025)

“Двери.бг В Благоевградска област най-много ученици изучават Религия” [“Dveri.bg V Blagoevgradska oblast nay-mnogo uchenitsi izuchavat Religia” (in Bulgarian)] <https://dveri.bg/dadff> (19.6.2025).

Требник. София: Св. Синод, 2002 [*Euchologion*. Sofia: Sinodalno izd., 2002 (in Bulgarian)].

Янев, И. “Проф. прот. д-р Христо Димитров и неговият принос за развитие на Пастирското богословие в България.” – В: Развитие на практическото и нравственото богословие в България. Университетско издателство Св. Климент Охридски, 2012 [Yanev, I. “Prof. prot. d-r Hristo Dimitrov i negoviyat prinos za razvitie na Pastirskoto bogoslovie v Bulgaria.” – V: Razvitie na prakticheskoto i npravstvenoto bogoslovie v Bulgaria. Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Ohridski, 2012 (in Bulgarian)].